

De vrolijke verrijzenis van Arago

Ander werk van Tomas Lieske

Littéraire Witte Prijs 2012

De ijsgeneraals (gedichten, 1987)
Een hoofd in de toendra (essays, 1989)
Een tijger onderweg (gedichten, 1989)
Oorlogstuinen (verhalen, 1992) Geertjan Lubberhuizenprijs 1993
Grondheer (gedichten, 1993)
Nachtkwartier (roman, 1995)
Gods eigen kleinzoon (verhalen, 1996)
De achterste kamer (verhalen en beschouwingen, 1997)
Franklin (roman, 2001) Libris Literatuur Prijs 2001
Stripping & andere sterke verhalen (gedichten, 2002)
Gran Café Boulevard (roman, 2003)
Mijn soevereine liefde (novelle, 2005)
Hoe je geliefde te herkennen (gedichten, 2006) vsb Poëzieprijs 2007
Dünya (roman, 2007)
Een ijzersterke jeugd (novelle, 2009)
Alles kantelt (roman, 2010)
Haar nijlpaard optillen (gedichten, 2012)
Door de waterspiegel (roman, 2014)
Retourschip De Liefde (novelle, 2015)
Daedalea (prozagedichten, 2016)

Tomas Lieske

De vrolijke verrijzenis
van Arago

Amsterdam · Antwerpen
Em. Querido's Uitgeverij BV
2018

De auteur ontving voor het schrijven van dit boek een
projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Copyright © 2018 Tomas Lieske
Voor overname kunt u zich wenden tot
Em. Querido's Uitgeverij bv, Weteringschans 259,
1017 xJ Amsterdam.

Omslag Anneke Germers
Omslagbeeld Jon Bakker
Foto auteur Allard de Witte

ISBN 978 90 214 0897 2 / NUR 301
www.querido.nl
www.tomaslieske.nl

Ouverture, 1924

In de stijlvolle en peperdure, beige-met-zwarte Fiat 519 uit 1922 glijdt Paul Ehrenfest over de brug via de Kammerhofgasse de Rathausplatz op, draait behaagziek een rondje over het gladde wandelplaveisel, waar vanzelfsprekend helemaal geen auto mag komen, kegelt de portier omver en rijdt pardoos het Seehotel Schwan in. Paul stapt uit de auto en wenkt een uniform-boy van het hotel om de wagen naar een parkeerplaats te rijden. Niels Bohr trekt zijn schouders naar achteren, zoekt zijn schoenen, stapt uit, smijt de autodeur dicht en klikklakt met losse veters het hotel in. Paul kikkert erachteraan. Daarna draaien alle gapende hoofden op de terrassen terug richting meer. Iedereen knikt: nieuwkomers; iedereen denkt: dit zijn de superrijken.

Paul Ehrenfest heeft twee suites-de-luxe gereserveerd. Heel verstandig van die hooggeleerde, want in verband met de voltooide restauratie is het hotel volgeboekt. ‘Dat klopt, mijnheer; na de oorlog hebben we jaren ellende en honger gehad, en nu willen de gasten de herstelde luster beleven en vanaf de kade de zon zien opkomen boven het meer. Het is een fascinerend gezicht, mijnheer.’ Niels Bohr heeft erop aangedrongen dat de oudere Paul de suite-de-luxe op de eerste verdieping met het mooiste balkon nam. Zelf gaat hij één verdieping hoger huizen.

Paul is als eerste klaar met omkleden en wacht beneden in de lounge in een leren fauteuil op zijn vriend. Het

ligt in zijn aard anderen te bewonderen, zichzelf minder te vinden dan de collega's en vrienden om hem heen. Voor Niels koestert hij niet alleen bewondering. Hij houdt van die man. De aanwezigheid van Niels verandert zijn humeur, tovert zijn zwartgalligheid weg, jaagt zijn sombere gedachtes over mislukken en achteropraken voor uren, zelfs voor dagen op de vlucht. Meestal voor de hele duur van het samenzijn. Daarom heeft hij deze reis bedacht.

Niels op zijn beurt houdt van Paul Ehrenfest. Van zijn warmte, zijn openheid, van zijn Joodse wortels in combinatie met zijn afkeer van religieuze poespas. Niels weet dat de bijna kinderlijke openhartigheid van Paul gemeend is.

Paul ziet in zijn Deense reisgenoot de ideale fysicus. Diens inzicht in de theoretische natuurkunde is veel scherper dan het zijne en wat Bohr presteert met zijn ideeën over atomen en met zijn Kopenhaagse injecties in de aarzelende kwantumtheorie is verbluffend. Niels is een tovenaar, vindt Paul, en hij is in staat onmogelijke ideeën bestaanbaar te maken en tot levend bestaan te denken met zijn krankzinnig voorstellingsvermogen. Voor dat voorstellingsvermogen heeft Paul de grootste bewondering, een eerbiedige bewondering.

Als hij Niels peinzend en met twinkelende ogen de trap af ziet komen, begrijpt hij dat een nieuw idee aan het rijpen is. Het bijzondere van zijn vriend is dat zo'n krankzinnig idee evengoed te maken kan hebben met atoomtheorie als met klapperpistooltjes of met de uitlooptechniek van een keeper in het voetbal. Niels houdt zijn idee voorlopig voor zich. Dit is niet het goede moment, zegt hij, te veel daglicht.

Ze nemen allebei op aanraden van de Oostenrijkse Nederlander Paul een schnitzel en Niels verbaast zich over

de losse paneerjas. Hun gesprekken gaan over de verdeling van gedachten en ideeën. In wat bestaat en wat niet bestaat.

Tegen middernacht zijn alle zalen leeg en zowel in het hotel als op het grote plein en op de kade is het uitgestorven en doodstil. Een korte wandeling, stelt de sportieve Deen voor. Ze zien dat alle verlichting gedimd wordt. De grote, naoorlogse regisseur op zijn geheime locatie hult dit hele decor in blauwig duister om straks met des te meer effect de zonneshow op te voeren. Het stadhuis met de bruidsbalkons boven elkaar en al die huizen die uit harde suiker gefiguurzaagd zijn, liggen onder het baldakijn van de sterrenhemel te rusten.

‘Bestaan er volgens jou engelen?’

‘Nee Niels, volgens mij bestaan er geen engelen.’

‘Wat vind je dan van al die prachtige schilderijen met engelen?’

‘Dat zijn afbeeldingen van wat mensen geloven.’

‘Dus voor mensen die geloven bestaan engelen wel? Dat heb je nou met geloof! Wezens die volgens ons niet bestaan, en die toch voor veel anderen zeer belangrijk zijn.’

Ze lopen de nieuw aangelegde kade af. Paul begrijpt niet helemaal wat de ander wil zeggen.

‘Volgens de wiskundige Mary Boole hebben wij onze eigen engelen, Paul: imaginaire getallen.’

‘In Göttingen,’ reageert Paul enthousiast, ‘toverde David Hilbert met imaginaire en complexe getallen.’

‘Ze bestaan niet, kunnen niet bestaan, zijn onmogelijk,’ zegt Niels.

‘Ze zijn onmisbaar voor allerlei theorieën en let op: de hele kwantumtheorie kan straks niet verder zonder die getallen die niet kunnen bestaan. Tatyana weet er veel van.’

Opvallend hoe stil het is, hoe weinig er beweegt. Zelfs de batmannetjes, die onnavolgbare nachtfladderaars, vliegen niet meer rond, maar blijven liever hangen aan goten, takken of gewoon aan de lucht die zich in zoete geuren verdikt. Een paar vlaggetjes aan een boot hangen slap te flapperen. De lichtere boten schommelen; het verlegen water voert aarzelende dansjes uit met de paar lichten die er uitnodigend op schijnen. In de verte op de berghelling flikkert een sein. Gezegend de nacht. Zo krijg je een gevoel dat je in de cockpit zit en niet in het donkere bagageruim van de door de ruimte suizende aarde. Wie niet slaapt houdt de geest alert en actief. Die zet de zilveren netten uit, terwijl de anderen in snurkende kringetjes voortdobberen.

Paul probeert de draad van het gesprek op te pakken.

‘Wij bedenken een schijf die draait met de snelheid van het licht. Zo’n schijf bestaat niet. Al onze gedachte-experimenten zijn onmogelijk. En tegelijk: hoe belangrijk zijn ze niet. Wij kunnen ermee redeneren.’

Niels lijkt zijn concentratie kwijt te zijn. Het onderwerp interesseert hem niet meer. Hij kijkt rond, zoekt wat anders. Dan komt hij met zijn krankzinnige idee tevoorschijn. ‘We gaan zwemmen,’ zegt hij. Paul vraagt zich af of zijn vriend serieus is.

‘Ja,’ zegt Niels, ‘de zin in middernachtelijk zwemmen is gigantisch. Het hotel is duizend passen verwijderd. Van hieraf zijn de ramen nauwelijks te onderscheiden. Kom, bovenkleding uit, onder die bank wegstoppen.’

Ze hebben uiteraard geen zwembroek bij zich. Ze zien niemand die hen kan bespieden en elkaar vertrouwen ze wel. De directeur van het Kopenhaagse Instituut voor theoretische natuurkunde draagt onder zijn broek een korte broek met elastische taillebanden van superi-

eure Deense kwaliteit. De opvolger van Lorentz in Leiden daarentegen draagt een lange grijze onderbroek van zware Oekraïense stof en met cyrillische merklappen. Hij heeft er moeite mee de natte kleding fatsoenlijk aan te houden. Hij slaagt erin door middel van een knoop het kledingstuk strak om zijn heupen te spannen, wat zijn stevige figuur een schijn van gezetheid geeft. Met zijn kop is de vrij kleine Ehrenfest in het voordeel. Zijn korte, stugge haar blijft in het water nagenoeg in dezelfde vorm zitten, terwijl bij de langere Bohr de achterovergekamde haren voor zijn ogen slieren en als hij opduikt spookachtig voor zijn gezicht vallen.

Zilver glijden de heren door het water; de maan spat op hun schouders en rug in blinkende scherven uiteen. Met kalme slagen zwemmen ze van het stadje weg. Ze laten zich drijven op vage stroming en komen in betrekkelijk korte tijd bij de rand van een schiereiland. Er staan enkele huizen in hoefijzervorm en een smalle weg tussen wat aangeharkt groen leidt naar het vasteland. Het is onmogelijk de aarde stil te zetten, zij weten dat als geen ander, maar zo zou het moeten blijven, dit nachtelijke panorama, dit koele meer, deze vrijheid. Paul voelt dat er aan zijn been getrokken wordt. Hij draait zich om en trekt planten mee naar boven: taaie grijpslierten, die in het water elegante tangobewegingen maken en die boven water slijmerig aanvoelen en met geen mogelijkheid kapotgetrokken kunnen worden. Het is hier, precies op de punt van het eiland, ondiep en trekkend met een been om zijn voet te bevrijden, komt hij half uit het water. Op dat moment explodeert het meer.

Vanaf een hoge mast met platform, die aan een van de huizen is verankerd, loopt een hangende kabel naar een lagere paal die in het water staat. Na de lagere paal is het

koord strak naar een vast punt onder water getrokken. Op hetzelfde moment dat er een schijnwerper aanploft, komt uit het water met een brullend geluid en met een fontein van spetters die in het oranje schijnwerperlicht à la Swarovski schitteren, een motorfiets omhoog die over de strakke draad naar de eerste paal balanceert en over het hangende koord naar boven klimt, naar het platform bij de huizen. De motorfiets wordt bestuurd door een jonge vrouw in badpak. Op het kleine platform, dat op ongeveer tien meter hoogte staat, drukt de rijdster de motor op het voorwiel, zwenkt, richt, laat de uitlaatpijp knallen, schakelt en rijdt de riskante dertig, veertig meter over het koord terug en duikt glijdend over de strakke draad het water in. De fontein van spetters daalt tegelijk met het uitdoven van het licht.

Van pure verbazing zijn de heren hun zwembewegingen en hun vreemde kledij vergeten en ze staan rechtop, het water klotsend om hun dijen, naar de voorstelling te kijken.

‘Dat moet Lise Werner zijn, Niels.’

‘Lise Werner? Jullie Lise Werner?’

‘Zonder twijfel; Lise Werner.’ Paul knikt geestdriftig.

‘Het is een superieure geboorte,’ voegt Niels aan de geestdrift toe. ‘Uit het water en mét een motor. Dit is magistraal.’

‘De motor heeft speciale wielen en vermoedelijk siliconenbanden.’ Paul werpt zich op als kenner van banden en carrosserie: tenslotte is hij de chauffeur van de dure, beige-met-zwarte Fiat 519. ‘En zag je dat, isolatieplaten. Dat is om onder water door te kunnen draaien.’

‘Ik vraag me af’ (Niels staat tot halverwege zijn dijen in het water, draagt zijn Deense onderbroek en verder niets, maar gedraagt zich alsof hij de geleerden toespreekt op

de Solvay-conferentie) ‘of dit heimelijke nachtelijke oefeningen zijn of dat ze ons gezien heeft en speciaal voor ons dat onmogelijke rondje draait.’ Hij legt zijn vinger langs zijn neus en denkt diep na.

Daar komt ze weer. Nu met blauwgroen licht. Bulderend spat de motor uit het water alsof hij op de bodem van het meer al een paar kilometer heeft gereden en hier de bocht maakt. Te midden van ontbrandend schijnwerperlicht en rondtollende waterstralen braakt het meer een watermassa uit in de vorm van een motorfiets met een jonge godin als bestuurster. Deze ronde rijdt de vrouw met slechts één hand aan het stuur. In de andere hand, geklemd tegen haar borst, draagt ze een kind. Tijdens de hele tweede ronde denkt Paul dat dat zijn jongste zoontje Vassik is. De verkrampde houding met het hoofd ver achterover. De wee-verbaasde blik, de vrolijkheid om zijn eigen domme grijns. Hij constateert bij zichzelf hetzelfde wanhopige gevoel tegenover deze onbekende kleuter als hij tegenover Vassik ondervindt: als vader moet hij zijn zoontje aandoenlijk vinden en het aanhankelijke gedrag van de kleine herkennen, maar hij ergert zich aan de tekortkomingen, en dat gaat overheersen.

Niels berekent dat die jongen allang verdronken moet zijn. Een verdronken zoon, schiet door hem heen, en hij huivert. Intussen rijdt de vrouw recht over de kabel naar boven, cirkels spuitend zoals een hond zijn vacht leegschudt. Met iets meer gas en vaart het platform op en meteen stilstaan voor ze er aan de andere kant af dondert. En ze zien hoe de vrouw op de motor hoog in de lucht naar hen kijkt. Dan dooft het licht; langzaam zwemmen zij op hun rug liggend weg.

‘Ik dacht werkelijk dat ik in die vrouw Lise Werner herkende. En bij de tweede ronde zelfs mijn eigen klei-

ne Vassik.’ Paul voelt hoe zijn zware Oekraïense onderbroek dreigt af te glijden en moet onder water de knoop opnieuw straktrekken. Dan een paar extra slagen om zijn vriend in te halen. ‘Niels, help me in godsnaam. Het is niet gemakkelijk.’

Niels houdt in. ‘Je doet het goed, Paul.’

‘Jij hebt kinderen, ik heb kinderen. Wat een verantwoording, Niels. Wat geven wij ze? Houden we genoeg van ze? Laten we dat merken? Duidelijk genoeg? Als die kinderen later aan ons terugdenken, weten ze dan dat wij van ze gehouden hebben, dat we niet alleen maar egoïstisch waren?’

Ze kijken elkaar aan over de oppervlakte van het meer. Hun armen bewegen gelijktijdig. Ze zwemmen recht op de kade af, op de plaats waar hun kleren liggen en waar ze zich als normale geleerden kunnen gedragen.

‘We moeten gelukkig zijn met onze kinderen, Paul. Om dat mogelijk te maken, moeten zij eerst gelukkig zijn met ons, hun ouders.’

Paul Ehrenfest denkt aan zijn jongste, Vassik. Hij houdt zijn gezicht in het water, want hij voelt de tranen uit zijn ogen lopen.

Alto Adige, 1999

De kalkwanden van de Dolomieten wisselden af met Italiaanse mildgroene heuvels; er heerste een doodse stilte, op de hoge, zonnige zeurtoon van de krekels na. In de scherpe bocht, zo'n vijftig meter van een kleine parkeerplaats verwijderd, stond een hoog reclamebord. Met vierkante stalen binten en vleugelmoeren was het aan de vangrail bevestigd, want voor een houten constructie met balken schuin in de grond was geen plaats. Een armlengte achter de metalen barrière dook de bodem steil naar beneden. De aarde maakte hier een duizelingwekkende salto achterover.

Op de kleine parkeerplaats stond de beige-met-zwarte Fiat 519, inmiddels antiek geworden, de voorste portieren wijd geopend, zodat de frisse bergwind de warme benauwdheid uit de auto kon blazen. Aan beide kanten staken voeten naar buiten, vanaf de bestuurdersplaats in twee herenschoenen van tegen elkaar gestikt wit- en leverkleurig leer, vanaf de rechterplaats in twee hooggehakte damesschoenen van dunne zwarte toverbandjes die de voet vrijlieten en die als enig doel hadden het feestelijke sieraad bij de tenen te laten schitteren.

Joys liep in de richting van het reclamebord en wisselde een slepende, bijna treiterige pas, waarbij ze stof van de weg liet opwaaien, af met een springerige galop met haar knieën zo hoog mogelijk en haar bovenlijf wat naar achteren hangend. Ze zorgde er nauwgezet voor buiten

het blikveld van de twee in de auto te blijven. Haar moeder zei dat ze puberde, zelf dacht ze dat haar lichaam behoorlijk opschoot. Haar vader vond haar nog een kind. Kijk, hier loopt het kind, dacht ze met haar gewoonte zichzelf als een derde persoon aan te duiden. Verloren tussen Oostenrijk en Italië. Vaag gebied.

Ze heette Joys Bianca Pacqué. Joys Bianca omdat haar vader 'Joyce' wilde en haar moeder 'Bianca'. Toen maar aan elkaar geplakt. In de wandel werd het 'Joyce', geschreven 'Joys', omdat zij er zelf een recalcitrante draai aan wilde geven, die na gekibbel zuchtend door de ouders was overgenomen. Ze bleef van het ene been op het andere springen, tot ze plotseling stilstond. Niet de reclame zelf wekte haar interesse, een ontbijtend gezin dat genoot van Kirsch-Grütze, maar de metalen constructie waarmee het bord bevestigd was. Eerst klom ze boven op de vangrail, beproefde met de onderkant van haar schoen de rand van het staal, keek schattend naar het ravijn naast haar en trok zich toen op aan de buis langs de zijkant van de meer dan manshoge reclameplaat. Twee, drie klimrukken en ze kon de bovenstang pakken; ze hing balancerend over het bord heen, haar hoofd boven de afgrond en haar wiebelende onderlijf boven de weg. Ze had haar handen naast haar middel op de buis gezet en bereidde zich voor op de zwaai waarmee ze haar lichaam boven op het metaal kon krijgen. Het was een beweging die heel precies uitgevoerd moest worden, en tegelijk met vaart en zonder enige aarzeling. Met de armen het bovenlijf opdrukken en een been opzijzwaaien. Toen ze eenmaal bovenop zat, wachtte ze om een opkomende trilling te onderdrukken. Ze wentelde haar lichaam steunend op de armen, drukte zich omhoog en stond. Links zag ze de weg, rechts trok de afgrond, en heel diep beneden merkte

ze een motorrijder op. Joys deed twee stappen op de bint boven de reclame.

Wat ze iedere keer in zo'n levensgevaarlijke positie voelde, was de weidse helderheid die luchtig in haar hoofd suisde. De spanning tussen haar en de diepte dichtbij en in de verte. Alsof ze met nauwelijks zichtbare glasdraden verbonden was met verafgelegen punten links en rechts en voor en achter, die allemaal aan haar trokken, haar behoedden voor vallen, omdat die heldere delicate krachten elkaar ophieven en haar zo overeind hielpen. Alsof ze de touwtjes van heel de wereld in handen hield en alsof alles in de wereld samenkwam op de plaats waar zij stond.

In haar hoofd lichtten de gebeurtenissen van de dagen vlak daarvoor op: hun tocht in een antiek vehikel naar het Oostenrijkse meer waar een of andere zonsverduistering goed zichtbaar was.

Hoe pa de dop van zijn vulpen schroefde. (Die man bestuurt niet alleen een auto uit 1922; hij schrijft bovendien met materiaal uit het neanderthaler-tijdperk.)

Hoe ze zich met die vulpen inschreven in Seehotel Schwan: Roel Pacqué en Angélica Bredius, gehuwd, één dochter. (Die dochter ben ik dus.)

Hoe ze in dat Seehotel zwijgend een Tafelspitz met mierikswortel aten en pompoen met room, een Blauer Zweigelt naar binnen slokten en daarna vroeg naar bed gingen. Het lieve dochtertje Joys bestelde een schnitzel, onderzocht de losse korst met de punt van het mes, peuterde de paneerlaag eraf tot ergernis van haar ouders ('Dat is croquant!' 'Ik lust geen krokwant!'), liet de helft staan en bleef na de maaltijd nog een tijd in de ruimtes op de begane grond en op het terras hangen.